

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНИЙ КОМПЛЕКС ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Сучасна релігійно-церковна ситуація в Україні є суттєво відмінною від тієї, що має місце в більшості країн Центральної та Східної Європи. Це значною мірою зумовлено історичним поділом території країни між достатньо різними державними утвореннями з відмінними політичними, духовними і культурними традиціями і досвідом, до складу яких ще століття тому вона входила. Тому сучасна релігійно-церковна ситуація визначається чинниками, більшість з яких породжені як регіональними культурно-історичними особливостями, так і складнощами перехідного періоду сучасного суспільного розвитку.

Вона характеризується станом та динамікою зростання інституційної мережі релігійних організацій. Порівняльний аналіз цих показників за окремими конфесіями дозволяє зробити прогностичні висновки щодо основних тенденцій подальшого розвитку релігійного середовища.

Згідно з статистичними даними, релігійна мережа станом на 1 листопада 2010 р. представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діють 35184 релігійні організації, в тому числі 33773 релігійні громади, 85 центрів та 265 управлінь, 439 монастирів, 347 місій, 76 братств, 199 духовних навчальних закладів, функціонує 12758 недільних шкіл.

Розподіл церковно-релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до складу якого входить 17499 парафій. Це становить 51,8% від загальної кількості релігійних осередків країни.

Релігійні організації використовують 22787 культових та пристосованих під молитовні цілі будівель.

За допомогою органів місцевої державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування із залученням позабюджетних коштів впродовж 1992-2009 рр. збудовано 5672 культові споруди, з яких 251 (4,4 %) 2009 р.

Наведені дані дають підстави стверджувати, що **на сьогодні утворено мережу релігійних організацій, достатню для задоволення релігійних потреб віруючих.** Динаміка зростання інституційної мережі свідчить про вичерпність екстенсивного розвитку релігійного середовища. **Випереджаючими темпами, порівняно з традиційними церквами, зростає кількість протестантських та неорелігійних організацій, хоч водночас ще зберігається історично-притаманне нашій країні домінування православ'я.**

В релігійному середовищі й надалі залишаються об'єктивно існуючі чинники, які здатні призвести до його розбалансування. Далеко не всі проблеми подолані. Серед них кілька конфліктогенних вузлів, як внутрішньоконфесійного (міжправославний розкол, дроблення релігійних спільнот традиційного протестантизму, внутрішні суперечності в іудаїзмі, ісламі), так і міжконфесійного плану (протириччя між православ'ям і греко-католицизмом та римо-католицизмом, традиційними і новітніми релігійними утвореннями). Зазначена тенденція локалізованих протистоянь достатньо небезпечна, оскільки зовнішній привід, малозначуща, але актуалізована подія може одномоментно перерости у відкритий конфлікт.

Зокрема, впродовж тривалого часу не відбувається позитивних зрушень у подоланні міжправославного розколу в Україні. Оскільки суб'єкти міжправославного протистояння не висувають взаємоприйнятних ініціатив щодо врегулювання ситуації, їхні позиції в цьому питанні все більшою мірою розходяться, а сам конфлікт періодично набуває певної гостроти.

При цьому сторони мають різні бачення темпів і глибини перетворень, що їх бажано здійснити в Українському Православ'ї. Між ними відсутня єдність у питанні самого механізму ведення переговорного процесу, а численні консультації, в тому числі й із Вселенським Патріархом Варфоломієм, Патріархом Православної Церкви Московського Патріархату Кирилом, керівниками українських православних Церков не призвели до практичних результатів.

Системно негармонізованими залишаються православно-католицькі відносини, які виступають складниками одного із двох (нарівні із протистоянням у православ'ї) конфліктогенних явищ. Ареал безпосередніх взаємовідносин православних і католицьких Церков у межах двох Західних регіонів – сьогодні актуальний і для інших областей держави. В першу чергу тих, що межують із Західним регіоном і де традиційно існували католицькі церковні організації, і тих, де структури РКЦ і УГКЦ утвердилися нещодавно. Українською Греко-Католицькою Церквою завершено створення цілісної системи екзархатів для керівництва новими парафіями в Центральному і Південно-Східному регіонах держави.

Водночас в цій церкві виник конфлікт, який за певних обставин може спричинити проблеми, що можуть привести до розколу. Йдеться про новоявлений рух прибічників т. зв. Української правовірної греко-католицької церкви, який супроводжується різного роду протестними акціями та напружує ситуацію.

Традиційні течії пізнього протестантизму послуговуються у своїй діяльності ефективними засобами, методами і формами євангелізаційної, місіонерсько-просвітницької, інформаційної, освітньої, кадрової роботи, завдяки яким церквам загальною і їхнім громадам вдається успішно розвиватися.

Водночас у кожній із названих вище деномінацій мають місце проблеми інституалізаційного становлення і якісних доктринальних змін, що призводять до виникнення протиріч між суто українськими й зарубіжними протестантськими моделями облаштування конфесійного життя, традиційним і новаційним (західним) теологічним мисленням, яке активно формується у протестантських церквах.

Репрезентація духовних, культурно-освітніх і специфічних релігійних потреб національних меншин характерна для всіх традиційних віросповідань, а також окремих новітніх релігійних рухів, що діють в державі. Суттєво розширилася географія етноконфесійних спільнот.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, належить мусульманам України. Мусульманські релігійні інституції активно розвивають мережу духовно-освітніх закладів, особливу увагу в яких приділяють вивченню Корану, студюванню ісламських дисциплін, історії ісламу, вивченню арабської мови, формуванню відповідних норм поведінки. Відкритий у м. Сімферополі Центр підготовки хафізів (декламаторів Корану) є п'ятим навчальним закладом такого типу у світі.

Водночас, між ісламськими духовними центрами, яких нині в Україні вже **п'ять**, немає повного взаєморозуміння. Духовне керівництво часто має різні погляди на питання міжнародних контактів своїх організацій, проблеми ваххабізму та ісламського фундаменталізму, які вочевидь актуалізуються і набувають своєї гостроти в мусульманському середовищі країни.

Слід враховувати, що в перехідний період суспільного розвитку, характерний для сучасної України, в умовах становлення демократії, політичного і світоглядного плюралізму, радикалізуються певні релігійно-церковні, етноцерковні, релігійно-територіальні інтереси, які набувають гострих протестних форм. Це стосується і реакції частини соціуму на діяльність новітніх релігійних рухів.

Забезпечення церкви повноцінного правового і соціального статусу, створення для неї сприятливих умов діяльності ставить на порядок денний визначення пріоритетів держави в галузі релігійно-церковного життя. Більше того, у відносинах

між державою і церквою, а також у взаєминах між конфесіями виникає чимало проблем, які вимагають законодавчого врегулювання.

У зазначеному контексті дорученнями Президента України та Прем'єр-міністра України на Державний орган у справах релігій покладено завдання у поточному році розробити та подати на розгляд Верховної Ради України нову редакцію Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" та проект Закону України "Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям".

Метою проекту нової редакції Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" передбачено зміцнення правових засад свободи віросповідання в Україні, вдосконалення чинного законодавства щодо утворення та діяльності релігійних організацій. Законопроект включає в себе ряд концептуальних положень державної політики щодо релігії та релігійних організацій, реалізація яких забезпечуватиметься відповідними правовими нормами. Так, законопроектом пропонується суттєво доповнити чинне законодавство про свободу совісті та релігійні організації новими правовими положеннями, якими передбачається:

- забезпечити правовими засобами можливість реалізації права кожної людини в Україні на свободу совісті і віросповідання на засадах Конституції України, Європейської конвенції з прав людини, інших міжнародних правових актів, визнаних Україною;
- врегулювати питання надання правоздатності юридичної особи об'єднанням релігійних організацій (церквам, конфесіям, всеукраїнським та регіональним релігійним об'єднанням);
- конкретизувати статус релігійної громади, утвореної віруючими громадянами для колективного сповідання своєї віри;
- запобігти можливості втягнення релігійних організацій у політичну діяльність;
- вдосконалити процедуру реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зокрема, тих, що належать до релігійних течій, які не представлені в Україні, та деякі інші положення.

Зазначений законопроект на даний час направлено до Кабінету Міністрів України.

Проект Закону України "Про повернення культових будівель релігійним організаціям" спрямований на вироблення правового механізму повернення релігійним організаціям культових будівель з метою відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього Союзу РСР прав церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їх переходу у власність держави.

Проектом Закону визначаються об'єкти повернення, суб'єкти, які мають право претендувати на таке повернення, порядок подання релігійними організаціями клопотань про повернення будівель (стаття 3), процедури розгляду таких клопотань (стаття 4) та прийняття рішення про повернення культової будівлі релігійній організації (стаття 5). Документ також регламентує питання забезпечення збереження культових будівель та їх комплексів, що є пам'ятками культурної спадщини (стаття 6). Законом передбачається внесення змін до низки законодавчих актів України, зокрема Законів України "Про управління об'єктами державної власності", "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень".

Обидва законопроекти відпрацьовані за участю експертів і подані в установленому порядку до Кабінету Міністрів України для наступного внесення на розгляд Верховної Ради України.

Якщо говорити про правові засади сучасної стратегії у галузі свободи совісті та віросповідання, то вони базуються на відповідних Конституційних положеннях і визнаних Україною нормах міжнародного права. Українська держава дотримується таких основоположних принципів у галузі свободи совісті, які є атрибутами демократичного суспільства.

Про рівність усіх церков і недопустимість преференцій на місцевому рівні неодноразово заявляв Президент України Янукович В.Ф., наголошуючи, що могутнім чинником духовного вдосконаленого суспільства, піднесення його моралі, відповідальності перед нинішнім і прийдешнім поколінням є Церква. Головним завданням

у сфері державно-церковних відносин є створення якнайсприятливіших умов для реалізації духовної місії Церкви.

При цьому принципово важливо, що держава чітко окреслила свої зобов'язання перед Церквою, коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить її політику щодо Церкви прозорою і відкритою для суспільного загалу.

Основні засади розширення участі громадян у формуванні державної політики були визначені Указом Президента України “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”. Пріоритетним завданням в цьому контексті визначено створення громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади. Громадські ради діють як консультативно-дорадчі органи, що утворюються при органах виконавчої влади для координації заходів, пов'язаних із проведенням всебічних консультацій з громадськістю та ведення постійного моніторингу врахування громадської думки.

На його виконання при державних адміністраціях були створені обласні ради церков та релігійних організацій, до завдань яких входить сприяння вирішенню актуальних питань державно-конфесійних та міжконфесійних відносин в тому чи іншому регіоні держави.

Щодо центрального рівня, то тут на сьогодні є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка займає провідне місце у процесі формування міжконфесійного діалогу та системи державно-церковних відносин у країні й об'єднує у своєму складі понад 90% релігійної мережі держави.

Окрім Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, на національному рівні функціонують інші консультативно-дорадчі органи, які сприяють державно-конфесійному та міжконфесійному діалогу. Серед них слід назвати Наряду представників християнських церков України, Раду євангельських протестантських церков України, Українську міжцерковну раду, Всеукраїнську раду християнських церков та Раду представників духовних управлінь і центрів мусульман України.

Разом з тим, церкви та релігійні організації через механізми діяльності громадських рад тісно співпрацюють з іншими центральними органами виконавчої влади. Такі громадські ради діють при Міністерстві освіти і науки, Міністерстві оборони, Міністерстві охорони здоров'я України.

На сьогодні богословсько-теологічною домінантою християнських церков визначено бачення ролі релігії у контексті політичних трансформацій українського суспільства, яка засвідчує наявність у релігійно-церковному і політичному житті країни кількох очевидних тенденцій, одна з яких – посилена конфесійна орієнтація низки партій і громадських рухів.

Друга тенденція – набуття релігійними організаціями помітної політичної спрямованості. Те, що стають відомими лише окремі факти участі представників церков та релігійних організацій у політичних акціях, що суперечить законодавству, не свідчить про випадковий характер таких проявів політизації в релігійному середовищі.

Політизація релігійних інституцій сьогодні є об'єктивною реальністю. В умовах суспільно-політичної нестабільності цей деструктивний процес доповнений і посилений світоглядною, релігійно-церковною та регіонально-релігійною диференціацією суспільних настроїв, веде до подальшої поляризації українського суспільства.

Не заперечуючи важливості участі церкви в політичному житті країни з цілого ряду суспільно значущих проблем, є підстави стверджувати, що політизація церкви, як і привнесення релігійного фактора в політику, замість очікуваного сприяння розвитку обох інститутів на практиці призводять до ускладнення, додаткової конфронтаційності в суспільстві.

На часі католицька, православні, протестантські Церкви оприлюднили свої соціальні вчення або систематизовані доктрини, в яких розглядаються питання можливої Європейської інтеграції України. Так, Римсько-Католицька Церква послідовно виступає за розширення Європейського Союзу на Схід, доводячи, що географічні кордони Європи збігаються з ареалом традиційного поширення християнства. Така позиція значною мірою пов'язана із намаганнями збереження в Європейському Союзі християнської домінанти.

Підсумовуючи свій виступ, хотів би зазначити, що сучасна державно-конфесійна політика в Україні покликана стимулювати ефективний розвиток релігійно-церковного комплексу держави, в результаті чого відбуваються важливі зміни в соціальних аспектах діяльності релігійних інституцій.

Вочевидь спрямування на всебічну підтримку суспільно корисних ініціатив релігійних організацій потребує раціонального поєднання загальнодержавних і церковних інтересів, утвердження цілісності духовного національного простору, консолідації конструктивних сил суспільства, здатних забезпечити всебічний розвиток релігійного середовища. У межах такої політики надзвичайно важливо враховувати відкритість глобального світу, багатоманітність конфесійних відмінностей, їхньої постійної трансформації у суспільній свідомості.

ЛЮБОМИР ГУЗАР ■

УКРАЇНА ЯК «ЕКУМЕНІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ»

Насамперед хотів би зробити пропозицію, щоб такі зустрічі відбувались доволі часто, але також з обмеженою тематикою, щоб можна було сконцентруватись на певних питаннях. Пан Юрій Богуцький почав свою доповідь, свою презентацію, цитуючи великого, славного грецького філософа Сократа: «Знаю, що нічого не знаю...». Але, я так думаю, що він доказав, що так, як і Сократ, він дуже багато знає. Дав нам вступ і, так би сказати, розвинув перед нами широку тематику, яку ми хочемо за один раз розв'язати. Я хотів би тільки до того, що сказав пан Богуцький, зробити невеличку заувагу: було згадане, що є два напрацьовані законопроекти. Але мені здається, що нам треба бути свідомими, що також і Державний комітет разом із представниками Всеукраїнської Ради Церков випрацювали Концепцію відносин держави і Церков. Хтось би запитав: «Навіщо це?» Мені здається, що без цього годі нам іти вперед. Наша держава дуже молода – 20 років. Перед тими 20 роками держава була зовсім іншою, іншим було ставлення до Церков. А з іншого боку, також і Церкви мали інше наставлення до того режиму, який тоді панував. Якщо ми хочемо справді налагодити відносини держави і Церков, нам треба робити це не на підставі минулого, давноминулого, але на підставі певної випрацьованої Концепції, яка буде нормувати всі законодавства і всі акції з обох сторін: і держави, і Церков. Без цього, мені здається, будь-які закони будуть завжди дефективними. Тому така Концепція в принципі вже є випрацьована. Мені здається, що Верховна Рада повинна це дуже серйозно взяти під увагу, прийняти таку Концепцію і вже на її підставі йти крок за кроком далі, щоби врегулювати законодавчо, практично ці відносини. Це була б дуже важлива справа.

Згадували про рівне ставлення до всіх Церков і релігійних організацій в Україні. На жаль, бачимо, що під цим оглядом є певні недотягнення, є певні ставлення нерівності. І мені здається, що на це треба конечно звернути увагу і з боку Церков, але ще важливіше – з боку влади.

Дуже важливо говорити про повернення майна, про так звану реституцію. Говоримо про храми, культові будівлі, але мені здається, що це дуже коротка відповідь, бо у Церков забрали набагато більше. Сьогодні маємо труднощі, тому що ми не маємо тих фінансових засобів, які ми колись мали і які у нас насильно забрали. Держава мусить подумати про те, щоби це також віддати. Я не кажу, що це потрібно віддавати впродовж наступного року. В Італії з часу утворення Італійської республіки аж до порозуміння, яке настало між Церквою і тоді ще урядом Муссоліні,